

XVII – ANALITIČKI PREGLED PROJEKATA KARLA PARŽIKA ZA KATOLIČKU CRKVU U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1921-1937

Prema dosad pronađenoj dokumentaciji utvrđeno je da je Karlo Paržik projektovao za katoličku crkvu u BiH u periodu 1921-1937: 20 crkvi, 3 kapele, 2 samostana, 9 župnih stanova i 9 dogradnji ili obnova crkvi. Svi nacrti za ove gradnje nisu pronađeni, te to onemogućava potpuno objektivni sud o njegovim ostvarenjima, jer je uočeno (na primjerima za koje su pronađeni projekti) da nacrti nisu u svim detaljima poštovani prilikom izvedbe.

Pisani dokumenti daju uvid u raznolike faktore koji su uslovljavali konačno projektno rješenje (specifični, ponekad i neopravdani i nestručni zahtjevi župljana, materijalna ograničenja, unaprijed određen projektni koncept – npr. za crkvu sv. Josipa u Sarajevu, itd.). Suočen sa svim ovim nepovoljnim okolnostima, Karlo Paržik je uložio zavidan trud i energiju, postižući i vrlo vrijedne rezultate, koji nisu uvijek bili adekvatno nagrađeni. Brojni su njegovi obilasci lokaliteta za izgradnju ili objekata koji su zahtijevali sanaciju, adaptaciju ili dogradnju, čak i u vrlo udaljenim i teško pristupačnim selima BiH.

Njegova djelatnost nije bila samo projektantska, već je obuhvatala i stručna mišljenja, revizije projekata drugih arhitekata i nadzor izgradnje (npr. za crkvu u Brčkom). Na taj način, on je značajno uticao na opšti kvalitet izgradnje za katoličku crkvu u BiH, a pri tome je uvijek imao podršku ordinarijata Vrhbosanske nadbiskupije koji je, kako to svjedoči niz dokumenata, njegov rad cijenio i preporučivao.

Pristupajući dogradnjama i adaptacijama crkvi, Paržik je na crkvama u Kreševu, Komušini, Otinovcima i Bugojnu nastojao da se dogradnje podrede kompoziciji i oblicima postojećih objekata, a detalji su rješavani po analogiji, ali jednostavnijim formama i sa minimumom istorizirajućih dekorativnih elemenata. Na crkvama u Solakovoj Kuli i Uzdolu uočljiv je slobodniji pristup dogradnji koji čak, npr. toranj crkve u Solakovoj Kuli, kontrastira postojećem objektu, ali je nepoznato da li su i na postojećem objektu bile predviđene neke intervencije.

Dogradnja i adaptacija samostana u Plehanu i Jajcu uz postojeće crkve, također, pokazuje dva različita pristupa, prilagođena konkretnoj situaciji. Uz masivne, monumentalne i statične volumene crkve u Plehanu Paržik je projektovao razudenu, dinamičnu kompoziciju samostanske zgrade, primjenjujući odgovarajuće, vrlo strme krovove da bi ih uskladio sa visokim krovovima zvonika. Samostanska zgrada je malterisana, kao i crkva, a u kompoziciji fasada i oblikovanju detalja zapaža se distanciranje od istoricizma crkvenog objekta i priklanjanje novim, geometriziranim, pa čak i konstruktivističkim detaljima (npr. pergola nad ulazom).

Adaptacija i dogradnja samostana u Jajcu izvedene su u sedri sa naglašavanjem (kontrastnom bojom) armiranobetonskih serklaža uz postojeću omalterisanu crkvu. Kompozicija volumena i fasada je asimetrična, a oblikovanje i postavka otvora ukazuju na oslobađanje od istoricističkih pravila.

Kod oba samostana poseban kvalitet predstavlja prožimanje unutarnjih i vanjskih prostora, te povezanost sa vrtovima, što je postignuto odgovarajućim razudnim dispozicijama, terasama, trijemovima i pergolama, te su ovi projekti dali doprinos rješavanju ovog tipa objekata.

Jedan tip Paržikovih projekata za župne stanove nije realizovan, npr. u Poljacima i Radunicama, vjerovatno zbog neodgovarajućih dimenzija i oblikovanja koji nisu odgovarali ambijentu i materijalnim mogućnostima seoskih sredina. Ali, sličan objekat, skromnih arhitektonskih vrijednosti, realizovan je u Bijeljini. Nešto uspješniji i zanimljiviji primjeri župnih stanova nalaze se u Žabljaku i Gornjem Vakufu. Župni stan u Žabljaku interesantan je zbog “dvostrukog” projektantskog pristupa oblikovanju fasada – prema crkvenom dvorištu dominira

puno zidno platno sa simetričnom i strogom kompozicijom otvora i detalja, a prema vrtu i pogledu na krajolik objekat je rastvoren većim brojem otvora i prostranom drvenom terasom. U oblikovanju i postavci župne kuće u Gornjem Vakufu očigledno je nastojanje da se sa crkvom ostvari cjelovita kompozicija, te da se na fasadama primijene analogni oblici.

Projektujući crkvene građevine Paržik rješava tlocrtne dispozicije u okvirima osnovnog historicističkog koncepta kao jednobrodne ili trobrodne građevine, zavisno od veličine crkve. Kod jednobrodnih crkvi (Rastičevo, Vijaka, Zvirnjača, Tarčin, Turbe, Žabljak, Lukavac, Sivša, Teslić, Bijelo Brdo) bočni zidovi naosa raščlanjeni su iznutra lezenama koje su međusobno povezane polukružnim lukovima ili ravnim gredama, a na koje se oslanja poprečna krovna konstrukcija. Lezene se pojavljuju i na pravougaonim stupovima trobrodnih građevina, a tada se povezuju sa svodnicama bačvastog svoda nad glavnim brodom (crkva u Brčkom) ili sa ravnim gredama tavanice (crkva u Gornjem Vakufu).

Svetište je pravougaono ili kvadratično, osim upisanog polukruga brčanske crkve ili izbočenog polukruga svetišta crkve sv. Josipa u Sarajevu i crkve u Ostrošcu. Sakristije, jedna ili dvije, imaju kvadratične osnove, a smještene su bočno od svetišta, osim kod crkvi u Tarčinu i Olovu, gdje su postavljene iza svetišta.

Kor je smješten iznad ulaznog prostora u crkvi, a obično je oslonjen na dva središnja stupca koja su povezana lukovima ili ravnim gredama, osim kod crkvi u Žabljaku i Sivši (za koju nisu pronađeni nacrti), gdje je armiranobetonska ploča kora premostila prostor nad ulazom. U projektu crkve za Ostrožac bile su predviđene i tribine nad bočnim brodovima.

Stropovi su riješeni ili kao bačvasti ili eliptični svodovi, ili kao ravne drvene tavanice, a ponekad je drvena krovna konstrukcija pokrivena tako da se formira trapezasta linija tavanice. Armiranobetonska konstrukcija primijenjena je za konstrukciju tavanice crkve u Žabljaku (ravna sa višim poprečnim i nižim podužnim rebrima), lukova i stropnih ploča crkve u Sivši, svodova, lukova i serklaža na crkvama koje su ozidane od kamena, a bile su projektovane i armiranobetonske kupole za crkvu u Olovu i za crkvu sv. Josipa u Sarajevu, ali su izvedeni drveni krstasti svodovi.

Krstionica, ako je bila predviđena, postavljena je bočno od ulaza.

Položaj, broj i oblikovanje tornjeva bili su raznoliki. Kod crkvi u Osovi, Lukavcu, Sivši, Ceru, Brčkom i Tesliću toranj je bio pored prednje fasade, povezan sa crkvom nižim, uvučenim elementom. Crkve u Vijaki, Rankovićima, Foči kod Doboja, Solakovoj Kuli, Bijelom Brdu i Gornjem Vakufu imaju zvonik nad portalom, a on je mogao biti ukomponovan sa jednim (Bijelo Brdo) ili dva niža tornja (Gornji Vakuf). Na crkvi sv. Josipa u Sarajevu pojavljuju se dva bočna tornja, ali jedan je širi i viši, a drugi uži i niži. Zvonik je mogao biti riješen i kao manji kubus (nad ulaznim fasadama crkvi u Otinovicima i Rastičevu) ili kao zvonik "na preslicu" (nad ulaznim fasadama crkvi u Tarčinu i Turbetu). Toranj je mogao biti i uz svetište kao kod crkvi u Žabljaku, Ostrošcu ili Bugojnu.

Kompozicija volumena, i kod najmanjih objekata, raščlanjena je prema unutarnjoj dispoziciji prostora. Najsloženiju kompoziciju imaju crkva u Olovu i crkva sv. Josipa u Sarajevu. Crkva u Olovu je specifična i po sobama za sveštenike, jer je bio predviđen i franjevački hospicij, te po trijemu koji obuhvata prostor za vjernike u ovom poznatom prošteništu, ali ovaj projekt nije u cjelosti završen.

U cjelini, zapaža se težnja da svaki projekt bude drugačiji, a taj cilj ostvarivan je variranjem historicističke dispozicije i kompozicije. Također, Paržik je nastojao da izborom materijala za izgradnju i njegovim odgovarajućim oblikovanjem prilagodi građevine podneblju i neposrednom okruženju. U oblikovanju fasada i njihovih elemenata težio je primjeni jednostavnih, geometriziranih historicističkih detalja, a ponekad su ti detalji bili svedeni na

elementarne, reducirane oblike kada je građevina zidana od klesanog ili grubo pritesanog kamena.

U okviru ovakvog, globalno naznačenog, projektantskog pristupa, Paržik je dolazio do različitih rezultata. Na crkvi u Brčkom dosljedno je realizovana varijanta u kojoj su na prednjoj fasadi očigledni uticaji “hansenovske” kompozicije, a ostali volumeni (bočni brodovi, apsida i sakristije) riješeni su na novi način. Istoriciistički pristup prisutan je u raščlanjivanju fasada i oblikovanja otvora, a originalan otklon uočava se u oblikovanju nekih detalja. Ova građevina, malterisane fasade, najbogatija je po plastičnoj dekoraciji od svih Paržikovih projekata iz ovog perioda.

Primjenjujući nemalterisanu opeku za oblikovanje detalja na crkvi u Tesliću, Paržik je omogućio da struktura materijala i njegovi dekorativne mogućnosti dođu do izražaja, što je rezultiralo vrlo uspješnim rješenjem ulazne fasade i portala.

Na objektima koji su građeni od kamena, klesanog ili grubo pritesanog, Paržik je nalazio najjednostavniji put da, u okviru osnovnog istoriciističkog koncepta, istakne ekspresivnost materijala, te su volumeni, otvori i detalji racionalno pojednostavljeni. Neka od ovih ostvarenja izdvajaju se po svojim univerzalnim graditeljskim i arhitektonskim vrijednostima od ostalih njegovih radova u ovom periodu. Takvi primjeri su mala crkva u Rastičevu, nedovršena crkva u Olovu i samostan u Jajcu. U okviru istog pristupa prerađen je i projekt za crkvu sv. Josipa u Sarajevu, a u malo manje inventivnim varijantama nastali su projekti za crkve u Ostrošcu i Turbetu. Također, zanimljivo rješenje bilo je postignuto kombinacijom grubo pritesanog kamena i malterisane fasade na nekadašnjoj crkvi u Ceru. Osjećaj za prilagođavanje podneblju posebno je izražen na projektima za crkve u Rastičevu i Olovu, a također, i u kontrastima boja linearne kompozicije fasade nekadašnje crkve u Osovi.

Na kraju, utvrđeno je da je Paržik projektovao i tri kapelice (u Stupu, Bukovici i Krepšiću), a svaka od njih riješena je drugačije. Iako je i na njima tragao za originalnim rješenjima, ostale su u okvirima skromnih arhitektonskih vrijednosti.

U cjelini, Paržikova stručna i projektantska djelatnost za katoličku crkvu u BiH svjedoči o vrijednom doprinosu, a arhitektonska ostvarenja, u granicama subjektivnog projektantskog pristupa i objektivnih materijalnih, izvodačkih i drugih okolnosti, dostigla su u nekim primjerima značajne vrijednosti. Ishodište koncepcije tlocrta i kompozicije volumena ovih građevina nalazi se u istoricizmu, a zapaža se i kontinuiran uticaj ideja Theophila von Hansena. Paržikov doprinos bogatstvu i raznolikosti graditeljskog nasljeđa je najznačajniji u ekspresivnoj primjeni kamena i opeke. Pregled i analiza njegovih radova pokazuju da je arhitekt Karlo Paržik ostvario značajan opus, po obimu vjerovatno najveći, u kojem su realizovana i vrijedna graditeljska ostvarenja, te se može smatrati najistaknutijim projektantom u području graditeljstva katoličke crkve u ovom periodu u BiH.